

Кобетяк Андрій Романович

Європейський контекст впливу політики на релігійні процеси розділення православ'я в Україні

УДК 322:2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5.6>

Кобетяк Андрій Романович
доктор політичних наук,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0000-0001-6899-0571

Актуальність теми полягає у необхідності дослідження державно-церковних та міжконфесійних відносин в Україні за період незалежності в контексті політичних процесів у сучасній Європі. Проаналізовано сучасні вектори політики державної влади у релігійній сфері. Встановлено, що у політичній системі України, одним із видів політичних інститутів, який впливає на сферу державно-релігійних відносин є інститути Президента та Верховної Ради України, які відіграли ключову роль у формуванні автокефальної Української церкви. Вказано, що сучасна політична ситуація в Україні свідчить про глибоку кризу у відносинах у багатьох сферах суспільного життя, в тому числі і в міжконфесійних відносинах. Мета статті – висвітлити проблеми політичного впливу на сучасне православ'я в Україні, яке перебуває у стані розділеності. Методологічними засадами дослідження стали історичний та порівняльний методи, компаративний підхід, традиціоналізм, герменевтика, релігійна антропологія, філософський символізм, методи аналізу та синтезу. Результати дослідження. Православна церква є домінуючою конфесією в Україні, однак сьогодні перебуває у стадії розділення на різні юрисдикції. Доведено, що об'єднання розділених гілок українського православ'я сприятиме консолідації українського суспільства, особливо в умовах наявності відкритої агресії Росії. Встановлено, що саме інститути президентства та парламентаризму активно брали участь у процесі формування незалежної Української православної церкви. Формування Єдиної церкви має відбуватися на базі конструктивного діалогу між владою, конфесіями та суспільством. Доведено, гілки розділеного українського православ'я перебувають під активним політичним впливом геополітичного протистояння Європейського масштабу.

У дослідження стверджується, що проблема формування Єдиної православної церкви в Україні сьогодні є нагальною та стоїть надзвичайно гостро. Встановлено, що статус Єдиної незалежної церкви впливає на питання національної безпеки, міжнародного визнання, геополітичного впливу, консолідації українського суспільства, уніфікації самоідентифікації українських громадян та важливий конфліктогенний чинник. Отже, важливим фактором консолідації розділеного українського суспільства є церква, тому державна політика у цій сфері повинна бути направлена на підтримку проєкту Помісної церкви. Самостійно церквам не вдалося об'єднатися за тридцять років незалежності. Відтак необхідне жорстке державне регулювання процесу налагодження міжконфесійного діалогу та взаємодії на шляху до повного об'єднання.

Ключові слова: політичний інститут, церква, Президент, закон, політичний вплив, міжнародні відносини, війна.

Вступ. Питання вироблення механізму правового регулювання утворення нової помісної автокефальної церкви систематично поставало перед європейською православною спільнотою. Особливо актуальним воно було в другій половині XIX – XX ст., коли більшість визнаних православних церков у Європі отримали власну незалежність. Через геополітичні, військові та державницькі трансформації XX ст. на європейській арені з'явилася низка держав, які прагнули мати власну незалежну церкву. Політичні процеси, які відбувалися у балканських країнах не могли оминати церковного життя. Незважаючи на закріплені принципи відокремлення церкви від держави та взаємне невтручання у внутрішні справи одна одної, кожна із новопроголошених держав порушила питання про церковну автокефалію.

Однак, процес набуття церковної незалежності набув автоматичного характеру. Після 1991 р. Україна не набула незалежності церковної. Багатовіковий вплив Російської церковної імперії наклав відбиток на релігійне життя несформованого українського суспільства. Проблема релігійної само-

ідентифікації гостро відобразилася на розбудові нової демократичної України. За роки державної незалежності Україна так і не здобула міжконфесійного миру та припинення конфліктів на релігійному підґрунті. Наша країна одна з найбільших православних держав світу, тому надання довгоочікуваного Томосу українській церкві – історична та канонічна справедливість. Тому питання проголошення автокефалії було стратегічним завданням усієї української нації. Нині це одна з найактуальніших проблем європейського співтовариства. Всі державницькі інституції України долучилися до формування законодавства і державної ідеології у релігійній сфері з метою проголошення та майбутнього утвердження власної незалежної церкви. В тій чи іншій мірі всі православні церкви, і навіть Ватикан, долучилися до обговорення української церковної ситуації.

Мета статті полягає у вивченні політичних процесів у релігійній сфері у сучасній Європі та фокусуванні державно-церковної взаємодії на українських реаліях. Знакові процеси у релігійній сфері початку XXI ст. (Всеукраїнський Собор на Криті,

утворення 2 нових автокефальних церков, Арабська весна, перетворення Святої Софії на мечеть) проходили в залежності від відповідних геополітичних та політичних процесів. Останні військові і політичні події в Україні значною мірою зумовлені відкритою військовою агресією Росії. Релігійна складова виявилась важливим елементом пропаганди/виправдання цієї війни. Поділ українського православ'я на різні юрисдикції сьогодні є значним конфліктогенним фактором в українському суспільстві. Наявність кількох християнських церков які ідентифікують себе з древньою Київською митрополією не сприяє консолідації і так розділеного війною суспільства. Отже, оскільки релігійні процеси в сучасній Україні перебувають під впливом політики та геополітичних процесів сучасної Європи, тому метою дослідження є вивчення залежності релігійних процесів від політичних.

Методи дослідження. Відсутність напрацьованої методології та значний науковий і політичний інтерес призводить до появи нових теорій та систем державно-церковної взаємодії. Напрацювання новаторських підходів у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі щодо потенційних напрямків гармонізації та толерантизації взаємовідносин між державними та релігійними інститутами. Це стимулює необхідність вивчення та систематизації наявних та напрацювання нових методологічних напрацювань. Характерним, на наш погляд, є розмежування методів з досліджуваної тематики на групи які дозволять скласти цілісне розуміння предмету державної релігійної політики та автокефальної проблематики: загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. З одного боку наявна значна кількість публічних заяв, виступів та офіційних листів ієрархів та богословів від різних Помісних церков, однак більшість з них мають полемічний або політичний характер. З іншого – значно активізувався інтерес громадськості до питання не/єдності православних церков при умовах цивілізаційних викликів. Такий сплеск інтересу до проблеми автокефалії безумовно пов'язаний із проголошенням 15 у диптиху автокефальної церкви, а саме ПЦУ.

Актуальною сьогодні є праця відомого борця за незалежність української церкви митрополита Олександра (Драбинко) «Українська церква: шлях до автокефалії», в якій автор поглиблено розкриває спосіб реалізації різних концепцій автокефалії Української церкви у ХХ ст. [5]. Необхідно згадати напрацювання В. Бутинського про юрисдикцію українського православ'я та можливості канонічного становлення Помісної церкви та М. Гергелюка про канонічні й еклезіологічні основи автокефального устрою церков в Вселенського православ'я [1]. Необхідною для дослідження є робота керів-

ника ДЕСС Віктора Єленського «Релігія після комунізму», в якій розкривається саме європейський контекст міжконфесійних відносин в Україні.

До проблеми розділення українського православ'я і політичного впливу на ці процеси зверталися відомі вітчизняні філософи-релігієзнавці В. Єленський, С. Здіорук, А. Колодний, П. Кралюк, О. Саган, Л. Филипович, Ю. Чорноморець та інші. Всі вони одноставно відстоюють ідею необхідності надання незалежності українській церкві. Крім того, вчені вважають, що становлення молодого української держави, розбудова громадянського суспільства та припинення війни неможливе без автокефальної церковної організації. Важливими є публікації, заяви та інтерв'ю провідних українських ієрархів. Окремо варто згадати патріарха Філарета, митрополитів Епіфанія, Онуфрія та Макарія, блаженнішого Святослава (Шевчука). Завжди актуальними є праці митрополита Олександра (Драбинко), архієпископа Євстратія (Зорі), та інших ієрархів різних церковних юрисдикцій, які постійно виступають із заявами та офіційними документами в різних мас-медіа. Що стосується ієрархів Помісних церков, то більшість предстоятелів та відомих богословів вже висловились стосовно українського питання. Перш за все, це стосується патріарха Варфоломія, патріарха Кирила, митрополита Іларіона (Алфеева), архієпископа Даниїла (екзарха в Україні) та інших церковних лідерів світу.

Результати. За період існування Православної церкви України сформувалося два протилежні табори Помісних церков, які мають протилежні погляди на українське питання. Крім того, одним із важливих завдань нашого дослідження є політичний аналіз основних положень формування ідеї незалежної Української церкви у ХХІ ст. та прогнозування варіантів світової взаємодії на Всеправославній нараді.

Перші роки незалежності України визначаються «процесом релігійного відродження», який супроводжувався відновленням релігійної традиції та її подальшим розвитком і набуттям нових особливостей та характеристик. Конфігурація релігійної мережі України сьогодні пов'язана з політичними процесами Європи, яка була розділена на два релігійні макрорегіони: «Лінія розлому між цивілізаціями, що відокремлює Захід від православ'я, проходить прямо її центром ось уже декілька століть» [8, с. 226].

У 1991 р. за нормами церковного права сформувалися усі необхідні умови для проголошення незалежності Української церкви в межах існування давньої Київської митрополії. Церква отримала значні перспективи для інституціалізації та подальшого розвитку.

За роки державної незалежності українське суспільство періодично порушувало питання авто-

кефалії. І 6 січня 2019 р. Українська церква офіційно отримала історичний документ, що заклав підвалини до формування нового громадянського суспільства. До того ж, це один із невід'ємних елементів утвердження державності та підняття авторитету самої України на міжнародній арені. Особливо актуальним це стало в часи військового протистояння з Росією та анексії Криму, після чого всі три гілки православ'я, особливо УПЦ МП, мали неабиякий поштовх для відокремлення від Москви, але не скористалася цим [2, с. 166]. Сьогодні, незалежність нової української церкви – уже сформований елемент українського буття й історична об'єктивність. Водночас, юрисдикційне розділення у світовому православ'ї продовжується. Тривалий час в Україні функціонувало декілька православних церков, які були схожими сутнісно, але різними за формою. Тому дослідження історії поділу православних церков в Україні на різні юрисдикції допоможе зрозуміти політичну складову такого становища, що сприятиме об'єднанню усіх православних вірян і гілок навколо визнаної Православної церкви України. Безперечно, надзвичайно важливим чинником було отримання Томосу й декларація її існування, але досягти повного визнання без уходження до нової церковної структури більшості українських парафій буде складно.

Для глибшого розуміння проблеми юрисдикційного розділення сучасного православ'я в Україні необхідно проаналізувати політичний контекст утворення кожної із трьох основних церков. Принагідно зауважимо, що в Україні існують й інші, менш численні православні утворення, наприклад Українська дійсна автокефальна православна церква, Українська незалежна апостольська церква, Українська православна церква патріарха Кулика та ще низка інших, однак усі вони разом не становлять навіть 0,1% від загальної чисельності українських парафій або ж існують номінально у вигляді парафії-приходу її засновника. Тож далі в дослідженні йтиметься лише про УАПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП.

Першою православною конфесією в Україні була Українська автокефальна православна церква, яка утворилася на Всеукраїнському православному соборі в Києві 1921 р. [6]. Основною проблемою, з якою зіткнулися учасники установчого Собору, було рукопокладення перших ієрархів новоутвореної церкви. Новообраного митрополита Київського і всієї України, відомого релігійно-громадського діяча та борця за незалежність протоієрея Василя Липківського, РПЦ відмовилася благословляти на це служіння. Тому Собор ухвалює рішення самостійно, без єпископату, посилаючись на практику Олександрійської церкви перших століть, висвятити свого першого ієрарха [4, с. 287]. Наступні хіротонії духовенства звершувалися традиційно (два-три єпископи рукопокладають нового).

Сам Собор утвердив і визнав факт, що особливості першої хіротонії зумовлені політичними обставинами. Однак це стало основною перешкодою на шляху до визнання УАПЦ світовим православ'ям. Крім того, шалений супротив новоутвореній церковній структурі створював митрополит Михайло (Єрмаков), екзарх Московського патріарха в Україні [4, с. 639]. Загалом УАПЦ у ХХ ст. пройшла складний шлях свого становлення, так і не здобувши визнання у православному світі. У часи радянщини влада жорстко контролювала її діяльність. Період церковних розділень 20–30-х рр. не сприяв її становленню та інституалізації, частина духовенства відійшла та повернулася до РПЦ. Не отримавши світового визнання, багато священнослужителів виїздило за кордон. Тому УАПЦ у ХХ ст. так і не сформувалася як монолітна структура. У 1936 р. після арешту митрополита Івана Павловського та кількох єпископів УАПЦ припиняє свою діяльність [4, с. 289].

Своє відродження УАПЦ пов'язує вже з 1989 р., коли 16 лютого було створено відповідний Комітет у Києві. На Соборах у Львові та Києві було обрано нового патріарха Київського і всієї України Мстислава (Скрипника) [7, с. 701]. Радянська влада противилася відродженню УАПЦ, уважаючи цей процес частиною ідейно-політичної боротьби українського народу за незалежність. Після здобуття Україною незалежності тиск на УАПЦ значно зменшився і відроджена структура розпочала власну широкомасштабну інституалізацію по всій території України. Однак боротьба цієї церкви за православне визнання не увінчалась успіхом. Москва всіяко чинила опір відокремленню незалежної церкви, оскільки кількість парафій в Україні становить половину загальної кількості приходів усієї РПЦ. Крім того, імперські амбіції Росії, утілені в ідеях «Третього Риму» та «Русского мира», не могли дозволити відділення жодної з колишніх республік навіть у духовному плані. Це могло б спричинити ланцюгову реакцію, адже Молдова, Естонія та Білорусь постійно порушували питання про утворення незалежних церковних юрисдикцій саме на хвилях національного відродження і державної незалежності. Офіційно церква зареєстрована відповідними державними органами 1995 р. Станом на 1 січня 2018 р. в Україні було зареєстровано 1167 парафій УАПЦ, 101 з яких уже не діяла [13, р. 114].

Найчисельнішою православною структурою в Україні є Українська православна церква, яка перебуває в єдності з Московським патріархатом. Її історичний шлях розпочинається із Всеросійського православного собору 1918 р., коли їй було надано автономію в канонічному єднанні із РПЦ. Згодом, у 1922 р. патріарх Московський Тихон підтвердив цей статус. Але в радянський період керівництво РПЦ робило вигляд, що ніякої автоно-

мії не існує [7, с. 700]. Церква в Україні існувала як екзархат РПЦ, причому впродовж 60 років не збирали собор українських єпископів, який повинен був обрати свого першоієрарха. Екзархи призначалися в Москві з числа етнічних росіян. Уперше у 1968 р. цю посаду обійняв українець – митрополит Філарет (Денисенко).

Український екзархат Московського патріархату канонічно включав у себе єпархії з парафіями та монастирями, які розташовані на території Української РСР. «Українська православна церква» – офіційна назва, а титул екзарха звучав як митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх всієї України. Так уперше з'являється назва «Українська православна церква», яка має Синод екзархату – найвищий законодавчий, виконавчий і судовий орган влади в межах визначених канонами і Статутом РПЦ. Синод екзархату був повністю незалежний на території України, хоча й був підзвітний Священному Синоду РПЦ [12].

На позачерговому Архієрейському соборі РПЦ 25–27 жовтня 1990 р., обговорювалося питання про розширення самостійності й самоуправління УПЦ. Українську церковну ситуацію досліджувала спеціальна комісія під головуванням митрополита Крутицького та Коломенського Ювеналія. Було ухвалено рішення про надання УПЦ статусу автономії із широкими правами. Собор сформував «Визначення про УПЦ»: «УПЦ надається незалежність і самостійність в її управлінні, предстоятель УПЦ обирається українським єпископатом і благословляється Московським патріархом, митрополит Київський і всієї України, як предстоятель УПЦ, є постійним членом Священного Синоду РПЦ». Того ж року патріарх Московський Алексій II вручив митрополиту Філарету Грамоту про незалежність. Крім того, Алексій II направив офіційний лист міністрові юстиції України В. Онопенку. У документі йшлося, що УПЦ незалежна й самостійна в управлінні, а РПЦ не претендує на все рухоме і нерухоме церковне майно на території незалежної України, адже воно автоматично переходить до УПЦ. Немає ніякої адміністративно-фінансової підзвітності Московській патріархії [12].

На момент надання статусу автономії УПЦ володіла 20 єпархіями, 29 монастирями (включно з Києво-Печерською і Почаївською лаврами), Одеською семінарією (згодом відкрилися Київська і Волинська, а в 1992 р. – і Київська духовна академія) та 5031 релігійними громадами [Бондаренко В. *Інституалізована православна релігійність*, с. 116]. Кількість архієреїв Української православної церкви становила 20 правлячих, один вікарний та один заштатний архіпастир [11, р. 108]. Така потужна мережа парафій, найбільша для України, сформувалася й була реєстрована тому, що в «доперебудовні» часи в країні легально діяли лише Український екзархат РПЦ (УПЦ стала його

правонаступницею) та об'єднання євангельських християн-баптистів України – складова частина ВРЄХБ.

За роки незалежності України УПЦ Московського патріархату декілька разів мала змогу здобути власну автокефалію, але проросійська частина архієреїв завжди блокувала це питання, тому собори українських архієреїв, ухвалювали рішення про «недоцільність постановки питання про досягнення автокефалії найближчим часом». Схоже рішення схвалили на Соборі 28 липня 2000 р. Так і не здобувши повної незалежності, станом на 1 січня 2018 р. УПЦ була найбільшою релігійною організацією в Україні. Кількість чинних парафій – 12064 [13, р. 211].

Після надання Томосу для ПЦУ та її структурного оформлення, масових переходів з Московського патріархату, як це анонсувалося, не відбулось. Державний реєстраційний орган у новому статистичному звіті на початок 2021 р. вказує, що УПЦ МП залишається панівною православною конфесією: сьогодні зареєстровано 12406 її парафій, тоді як ПЦУ після об'єднання має 7188 громад.

Наймолодшою з-поміж православних конфесій в Україні є Українська православна церква Київського патріархату. Її ідейним лідером був патріарх Філарет (Денисенко). Після проголошення державної незалежності України автокефальні настрої активно поширюються в православному середовищі. Тоді митрополит Київський і всієї України Філарет (УПЦ МП) виступив за повну автокефалію Київської митрополії. Однак Росія всіляко намагалася втримати у власному силовому полі церковний Київ. Створювався шалений тиск на проукраїнську ієрархію. Архієрейський собор РПЦ змушує Філарета дати обіцянку про зречення митрополичої кафедри. Харківський собор проходив без участі митрополита Філарета, що призвело до обрання нового предстоятеля УПЦ МП – митрополита Володимира (Сабодана). У відповідь на такі дії 25–26 червня 1992 р. у Києві відбувся об'єднавчий собор УАПЦ та частини УПЦ МП, яка залишилася вірною митрополиту Філарету. Нова церковна структура отримала назву УПЦ КП.

Незвичною є ситуація, коли більшість автохтонного єпископату залишаються в «чужій» кіріархальній церкві, а незначна частина утворює нову автокефальну структуру. Саме так відбулося в 1992 р., коли на Соборі українські єпископи просили не визнати вже проголошену в РПЦ автокефалію, а лише проголосити її. Напевно це була основна стратегічна помилка в історичному русі та боротьбі за церковну незалежність [9, с. 6].

Предстоятелем був обраний Патріарх Мстислав (Скрипник), який очолював недавно відроджену УАПЦ [7, с. 706]. Після смерті Мстислава в 1993 р. УАПЦ знову відділяється, а її очільником

стає патріарх Димитрій (Ярема). У 1993–1995 рр. УПЦ КП очолював патріарх Володимир (Романюк). Саме він відродив ідею Києвоцентричності слов'янських земель, наголосивши, що «Київ – другий Єрусалим». З 1995 р. УПЦ КП очолює патріарх Філарет. Важливим моментом новаторства у світовому православ'ї є започаткування Філаретом так званого «паралельного диптиха». Завдяки власним контактам зі світовими православними лідерами новообраний Київський патріарх започатковує євхаристичне спілкування з іншими світовими церквами, які не мають світового визнання, наприклад з, опозиційною церквою Болгарії, Македонською ПЦ, церквою Чорногорії та іншими церковними утвореннями, які прагнули незалежності та світового визнання. Станом на 1 січня 2018 р. чинними є 4807 громад [7, с. 710].

Отже, із 1995 р. офіційно зареєстрованими, сформованими та чинними на території всієї України є три конфесії: УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ. УАПЦ та УПЦ КП ідейно близькі, оскільки в основі їхнього служіння лежить ідея Києвоцентризму та загально православного визнання. Водночас численні об'єднавчі собори та комісії цих двох церков, які постійно «діяли», до моменту створення ПЦУ так і не відбулися. Варто зазначити, що й УПЦ МП за період незалежності декілька разів створювала відповідну комісію для діалогу з УАПЦ та УПЦ КП, але далі паперу справа не рухалась.

Важливою ознакою поліконфесійності релігійних організацій в Україні є їхня консолідація в інституційні об'єднання міжрелігійного і міжконфесійного характеру. Такі об'єднання утворюються в Україні з 1991 по 2015 рр., і їх було близько десяти. До них належні православні церкви різних юрисдикцій, а також всі християнські конфесії. Зазначені об'єднання утворюються з метою відображення консолідованої позиції та відстоювання спільних інтересів їхніх членів у сфері міжрелігійних і міжконфесійних відносин, а також у відносинах між державою і релігійними організаціями [1, с. 266].

Багаторічний шлях об'єднання пройшли й проукраїнські УАПЦ та УПЦ КП. Численні об'єднавчі собори та засідання давали надію на подальше утвердження єдності. Один із останніх прикладів – документ про утворення Помісної Української православної церкви влітку 2015 р. Цей документ так і не був втіленим у життя, але він свідчив про регулярне обговорення процесу об'єднання церковної структури.

Тому утворення Православної церкви України завжди було основним вектором руху згуртування гілок українського православ'я навколо ідеї автокефалії та злиття заради проголошення Помісної церкви. Тому Вселенське визнання цього процесу – логічне завершення важливої справи становлення незалежності України загалом.

Що стосується новоутвореної Православної церкви в Україні, то її інституційне оформлення наразі триває. Процес її становлення як юридичної особи лише розпочато. Не визначено остаточно єдиної назви конфесії, адже самі очільники називають її «Православною церквою України» або ж допускається «ПЦ в Україні». У Томосі, підписаному Вселенським патріархом Варфоломієм, ужито назву «Святіша церква України». Крім того, на місцях єпархій УПЦ КП та УАПЦ не відбувається об'єднавчих зборів духовенства, спільних богослужінь священства неіснуючих церков.

Важливим кроком до примирення і водночас свідченням відкритості до діалогу є утворення Православною церквою України на засідання Священного Синоду від 5 грудня 2019 р. Комісії з міжхристиянських відносин [3]. Відзначимо, що схожі комісії у свого часу створювалися під егідою УПЦ МП, УАПЦ та УПЦ КП, але конструктивної діяльності вони не продемонстрували. Тому надзвичайно важливо, щоб новоутворена інституція працювала на благо примирення українських церков. Це можливо виключно на основі толерантності та діалогу. Якщо діяльність Комісії вийде за межі формального існування, тоді можна буде говорити про реальні результати, які необхідні українській спільноті заради досягнення миру й консолідації нашого суспільства.

Сьогодні, провідні науковці, зокрема Ю. Чорноморець, стверджують, що релігійний чинник стане важливою ланкою об'єднання усього українського суспільства. Націоналістичні гасла часто подобаються одним і дратують інших, адже територія України велика й тривалий час була розділена між різними, інколи ворогуючими імперіями. Тому релігійні слова молитви, звернені до Всевишнього Бога, який не має партійної належності, не викликають людського супротиву [2, с. 165]. Крім того, саме Церква користується сьогодні найвищим ступенем довіри в населення, повною мірою присутня в усіх містах та селах України й виконує переважно конструктивну та миротворчу функцію. Усунення політичного протистояння між україно-орієнтованими церквами якраз і стане основою помісності новоутвореної української церкви. Більшість науковців, громадських діячів та керівництво держави переконані в майбутніх серйозних трансформаціях і в УПЦ Московського патріархату. Сьогодні спостерігаємо перші переходи та перереєстрації статутів громад. Цей процес у найближчому майбутньому набуватиме все більших обертів. Це сприятиме швидкому утвердженню новоствореної ПЦУ на світовій арені.

Нова Помісна Українська церква постала через низку об'єктивних історичних обставин. Однією з них є відновлення історичної справедливості, якої український народ прагнув ще з часів Богдана Хмельницького. Нового дихання ця ідея набула

після 1991 р. на хвилях національного відродження. Шлях до самоутвердження та релігійної самоідентифікації української нації, як світового православного народу неминуче лежить через утвердження власної церкви. Фундаментальну роль у створенні ПЦУ відіграла й нинішня українська влада та особисто Президент П. Порошенко. Крім того, головним ідеологом процесу був Вселенський патріарх.

Ключову роль у становленні нової автокефальної церкви в Україні відіграла держава. У попередніх розділах ми зверталися до питання державно-церковних відносин та політичного впливу на процес автокефалізації. Україна не стала винятком. Активна позиція керівництва країни та особисто президента П. Порошенка зумовили ініціювання Вселенським патріархом надання Томосу Українській церкві. Одним із перших офіційних документів стало Звернення Верховної Ради України від 16 червня 2016 р. до Вселенського Патріарха Константинопольського з проханням визнати автокефалію Української Православної Церкви, сприяти подоланню внутрішніх розділень серед українських православних, визнати нечинним акт 1686 р., за яким Київська православна митрополія фактично переходила під владу Московського патріарха [3].

Упродовж 2016–2019 р.р. було проведено низку зустрічей та ухвалено кілька офіційних документів – «Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні», «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні». Без участі держави на міжнародній політичній арені підписання Томосу могло б відтермінуватися на невизначений період. Крім того, влада й надалі сприяє зміцненню авторитету нової церкви. Про це свідчать офіційні делегації й візити українських посадовців до очільників Помісних церков. Одним із останніх відбувся візит Прем'єр-міністра Д. Шмигала до Грузинського патріарха Іллі II, який відбувся 3 червня 2021 р. у резиденції ієрарха. На цій та подібних зустрічах порушується головне питання – найшвидше визнання Помісними церквами Православної церкви України та внесення її до загального диптиху. Насамперед це питання утвердження самобутності української нації, її повної незалежності і, врешті-решт, міжнародного престижу. Отже, сьогодні Українська держава відіграла значну роль у становленні незалежної української церкви, що прямо впливає на національну безпеку та цілісність нашої території.

Події на сході України лише загострили «протистояння патріархатів». Російська православна

церква, яка представлена в країні Українською православною церквою, формує світоглядні погляди мільйонів українців. Ідеї «руського мира» та «триєдиної Русі» відкрито пропагуються з амвона. Провідні вітчизняні науковці (В. Єленський, А. Колондний, Л. Филипович, Ю. Чорноморець) однозначно стверджують, що війні на сході країни сприяла присутність РПЦ в Україні. Часто діяльність священнослужителів східного регіону несе відверто деструктивний елемент і гальмує припинення конфлікту.

Насправді гібридна війна РФ проти України розпочалася ще до 2014 р. Свою історію вона бере ще з 1991 р., коли Москва активно розпочала протидіяти Собору Української православної церкви, який проголосив про необхідність автокефалії [5, с. 11]. За роки незалежності, які збіглися зі служінням митрополита Володимира (Сабодана) українська церква неодноразово висловлювала бажання бути незалежною, але всі ці пориви відразу ж присікалися. Це вже прихована війна, протидія всьому українському та національному. Відкритою військова агресія стала вже під час анексії Криму, але свідомо частина української ієрархії в складі УПЦ МП відчувала тиск набагато раніше.

Сьогодні, в оновленій Україні, відбувається активний процес формування громадянського суспільства. Велика роль у цьому процесі належить Церкві. В умовах нових реалій Церква активно сприяє процесу духовного й національного відродження, розширює сферу свого соціального служіння. Неупереджений аналіз релігійної ситуації в Україні свідчить, що за наявності доброї волі церков і політичної волі державної влади негативні тенденції церковно-релігійних процесів можна подолати, і Церква в Україні буде відігравати притаманну їй роль потужної інституції громадянського суспільства. На новому етапі суспільного розвитку, пов'язаному з формуванням громадянського суспільства та правової держави, постає потреба розробки та впровадження нових концептуальних засад державно-церковних відносин.

Підсумовуючи сказано відзначимо, що формування догматично-канонічного ладу християнства відбувалось в умовах жорсткої боротьби за лідерство (очевидно і за вплив) між древніми кафедрами – римською, олександрійською, антиохійською та константинопольською. Однак, сьогодні геополітичний вимір та світова кон'юнктура змінила вектор протистояння на Москва-Константинополь. Поступово сформувалось два протилежні табори Помісних церков, які провадять власну церковну політику.

З огляду на вищезазначене, новопроголошена і вже незалежна Українська церква має значний потенціал. Це історичний виклик: чи зможе вона згуртувати суспільство, чи буде привабливою для молоді, чи відійдуть на другий план внутрішні

ієрархічні міжусобиці та «боротьба за сфери впливу», що вже століттями не дозволяють бути єдиними і незалежними. Час допоможе розсудити, але сьогодні як ніколи Київська церква отримала великий кредит довіри в очах Вселенського патріарха. Сьогодні необхідно об'єднатися заради майбутнього визнання українського статусу іншими Помісними церквами. Консолідована Київська митрополія може стати найбільшою національною православною церквою світу, що значно змінить баланс у структурі Вселенського православ'я. Це є основною причиною супротиву РПЦ та окремих Помісних церков українському об'єднанню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гергельюк М. Канонічні та еkleзіологічні засади автокефального устрою церков у структурі Вселенського православ'я: історичний контекст : дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук спец. 09.00.11. Чернівці, 2014. 199 с.

2. Горкуша О., Филипович Л. Громадянська Церква України : нове явище в суспільно-релігійних відносинах. *Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства* : Матеріали 184 Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. 28-29 травня 2014 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. С. 161–171.

3. Горевој Д. (2019). Не створи собі кумира або що відбувається навколо УПЦ КП. URL: https://lb.ua/society/2019/05/11/426568_sotvori_kumira.html.

4. Історія релігії в Україні : Навчальний посібник. А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін. Київ: Т-во «Знання», КОО, 1999. 735 с.

5. Олександр (Драбинко), митрополит. Українська Церква: шлях до автокефалії. До дискусії навколо канонічного статусу, богослужбової мови та історії Української Церкви. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 684 с.

6. Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України]*. 2007. Вип. 33. С. 154–171.

7. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 912 с.

8. Хантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Переклад з англійської Н. Климончук. Львів, 2006. 474 с.

9. Це загроза для світового православ'я – Член Синоду Болгарської Церкви здійснив аналіз томосу українським розкольникам (2019). *Православне Полісся*. № 1 (206). 2019. С. 6.

10. Balakireva O. Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. *Religion and Civil Society in Europe* [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science, 2013. P. 219–250.

11. Meyendorff J. (1989). *Imperial Unity and Christian Divisions*. New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1989. 228 p.

12. Commission interorthodoxe préparatoire. Décembre 2019. Communiqué, Ecumenical Patriarchate

of Constantinople. – Access mode : <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=1141&tla=fr>.

13. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.

REFERENCES:

1. Herheliyuk M. (2014). *Kanonichni ta ekleziolohichni zasady avtokefal'noho ustroyu tserkvy u strukturі Vselens'koho pravoslav'ya: istorychnyy kontekst*. [Canonical and ecclesiological foundations of the autocephalous organization of churches in the structure of Universal Orthodoxy: historical context]. (PhD dissertation). Chernivtsi. 199 s.

2. Horkusha O., Fylypovych L. (2014) *Hromadyans'ka Tserkva Ukrayiny : nove yavyshe v suspil'no-relihiynyykh vidnosynakh. Derzhava i Tserkva: formy vzayemodiyi v umovakh transformatsiyi ukrayins'koho suspil'stva* [Civil Church of Ukraine: a new phenomenon in socio-religious relations. The State and the Church: forms of interaction in the conditions of the transformation of Ukrainian society] : Materialy 184 Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. internetkonf. 28-29 travnya 2014 r. Chernivtsi. S. 161–171.

3. Gorevoy D. (2019). *Ne stvory sobi kumyra abo shcho vidbuvayet'sya navkolo UPTS KP* [Do not create an idol for yourself or what is happening around the UOC-KP]. URL: https://lb.ua/society/2019/05/11/426568_sotvori_kumira.html. [in Ukrainian].

4. *Istoriya relihiyi v Ukrayini : Navchal'nyy posibnyk* (1999) [History of religion in Ukraine: Study guide]. A. M. Kolodnyy, P. L. Yarots'kyy, B. O. Lobovyk ta in. Kyiv: T-vo «Znannya». 735 s.

5. Oleksandr (Drabynko), mytropolyt. (2018). *Ukrayins'ka Tserkva: shlyakh do avtokefaliyi. Do dyskusiyi navkolo kanonichnoho statusu, bohosluzhbovoyi movy ta istoriyi ukrayins'koyi Tserkvy* [Ukrainian Church: the path to autocephaly]. – Kiev. DUKH I LITERA. 684 s.

6. Pershyy Vseukrayins'kyy pravoslavnyy tserkovnyy Sobor UAPTS 14-30 zhovtnya 1921. (2007). [The First All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAPC, October 14-30, 1921] *Naukovi zapysky* [Institute of political and ethnonational studies in the name of IF Kurasa NAN Ukraine]. 2007. Vyp. 33. S. 154–171.

7. Sahan O. (2004). *Vselens'ke pravoslav'ya: sut', istoriya, suchasnyy stan* [Ecumenical Orthodoxy: essence, history, current state]. Kyiv. 912 s.

8. Khantinton S. (2006). *Protystoyannya tsyvilizatsiy ta zmina svitovoho poriyadku* [Clash of civilizations and change of world order]. Pereklad z anhliys'koi N. Klymonchuk. L'viv. 474 s.

9. *Tse zahroza dlya svitovoho pravoslav'ya – Chlen Synodu Bolhars'koyi Tserkvy zdiysnyv analiz tomosu ukrayins'kym rozkol'nykam* (2019). [This is a threat to world Orthodoxy – a member of the Synod of the Bulgarian Church analyzed the Tomos to Ukrainian schismatics]. *Pravoslavne Polissya*. № 1 (206). S. 6.

10. Balakireva O. (2013). *Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. Religion and Civil Society in Europe* [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science. P. 219–250.

11. Meyendorff J. (1989). *Imperial Unity and Christian Divisions*. New York: St. Vladimir's Seminary Press. 228 p.

12. Commission interorthodoxe préparatoire. (2019). *Communiqué, Ecumenical Patriarchate of Constantinople*. Access mode :

<http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=1141&tla=fr>.

13. Sanderson S. W. (2005). *Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church*. University of Maryland, College Park. 196 p.

The European context of the influence of policy on religious processes of the split of orthodox in Ukraine

Kobetiak Andrii Romanovych

Doctor of Political Sciences,
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Zhytomyr State University
named after Ivan Franko
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6899-0571

The relevance of the topic lies in the need to study state-church and inter-religious relations in Ukraine during the period of independence in the context of political processes in modern Europe. Modern vectors of the state government's policy in the religious sphere are analyzed. It has been established that in the political system of Ukraine, one of the types of political institutions that affects the sphere of state-religious relations are the institutions of the President and the Verkhovna Rada of Ukraine, which played a key role in the formation of the autocephalous Ukrainian Church. It is indicated that the current political situation in Ukraine shows a deep crisis in relations in many spheres of social life, including inter-religious relations.

The purpose of the article is to highlight the problems of political influence on modern Orthodoxy in Ukraine, which is in a state of division. The methodological bases of the research were historical and comparative methods, comparative approach, traditionalism, hermeneutics, religious anthropology, philosophical symbolism, methods of analysis and synthesis. Research results. The Orthodox Church is the dominant denomination in Ukraine, but today it is in the stage of division into different jurisdictions. It has been proven that the unification of the divided branches of Ukrainian Orthodoxy will contribute to the consolidation of Ukrainian society, especially in the presence of Russia's open aggression. It was established that the institutions of the presidency and parliamentarianism actively participated in the process of formation of the independent Ukrainian Orthodox Church. The formation of the United Church should take place on the basis of a constructive dialogue between the authorities, denominations and society. It has been proven that the branches of the divided Ukrainian Orthodoxy are under the active political influence of the geopolitical confrontation of the European scale.

The study claims that the problem of the formation of the United Orthodox Church in Ukraine today is urgent and extremely acute. It was established that the status of the United Independent Church affects issues of national security, international recognition, geopolitical influence, consolidation of Ukrainian society, unification of self-identification of Ukrainian citizens and is an important conflict-causing factor.

Therefore, the church is an important factor in the consolidation of the divided Ukrainian society, so the state policy in this area should be directed to support the project of the Local Church. On their own, the churches failed to unite during thirty years of independence. Therefore, strict state regulation of the process of interfaith dialogue and interaction on the way to full unification is necessary.

Key words: political institution, church, President, law, political influence, international relations, war.